

مدیریت شهری

شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳

No.36 Autumn 2014

۴۷-۶۶

زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۳/۲/۳

زمان دریافت مقاله: ۱۳۹۲/۶/۱۷

راهبردهای احیاء ارزش‌های زیبایی‌شناسی محیطی رود دره دارآباد تهران

محمد رضا پور جعفر* - استاد تمام گروه شهرسازی دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

علی اکبر تقواوی - دانشیار دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس تهران، تهران، ایران.

پرویز آزاد فلاح - دانشیار گروه روانشناسی علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس تهران، تهران، ایران.

علی رضا صادقی - دانشجوی دکتری شهرسازی دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس تهران، تهران، ایران.

چکیده

Strategies for Reviving the Environmental Aesthetic Values in Daar Abaad River-Valley of Tehran

Abstract

In recent years, urbanization has always experienced ever increasing growth. In that, the last decades of the past century witnessed 100% increase in urban population, comprising about 45% of the world population. Besides advantages such as accessibility to clean water, hygiene, and so like, the negative effects of urbanization on environment, especially degradation and pollution of urban environment, cannot be ignored. These negative effects have faced the process of environmental aesthetics experience in human with problem. On the other hand, in half of the twentieth century, environmental aesthetics related theoretical subjects and understanding the beauty of natural and artificial environments around human being were addressed more than ever. Paying attention to this approach was a response to analytical aesthetic attitude towards understanding and perceptualization of the environment which argued that aesthetics and understanding natural and artificial environment around men are unimportant, subjective, and non-aesthetics due to the defects and failures of environment and nature and the way they are understood. In contrast, environmental aesthetics theorists such as Hepburn and Aldo Leopold believed that natural and human-made environments surrounding men are indeed resources that can be used to obtain a different aesthetics experience which is potentially rich and valuable. Since environment is in no way limited to concepts such as artistic-historical traditions and artistic-critical theories. Therefore, it allows human to obtain infinite, pleasant, and creative understanding of it. It is the understanding that follows an evolutionary shift from superficial aesthetics experience to a deep and serious one. Therefore, environmental aesthetics and the experience from it are formed based on two main bases. First, differences between art and environment with respect to the resources available for achieving aesthetics understanding and experience. In fact, environmental aesthetics paved the way for obtaining aesthetic experience from the environment by highlighting infinity of natural and human-made environments and the importance of understanding them by men. In order to revive the environmental aesthetic values in Daar Abaad river-valley area, the results of this research emphasize on the importance of preserving and reviving natural systems, training the citizens, creating a sidewalk along the river-valley, organizing and preserving the watershed ahead, preserving the corridors of the air and water streams, preserving and reviving the gardens within the urban part of the river-valley area, protecting the unstable soils in areas with a sharp slope, controlling the destruction and pollution in the natural margin of river valley, preserving and improving the biological diversity, and preventing the limitation of view toward the natural and mountainous sights.

Keywords: Reviving the natural environment, Aesthetic values, Environmental aesthetics, Daar Abaad river-valley of Tehran

در بین فضاهای عمومی شهر تهران، رود دره‌ها جایگاهی قابل اعتناء دارند. اما آلودگی منابع حیاتی آب، فرسایش خاک، اضمحلال ذخایرگیاهی و جانوری، ساخت و سازی رویه در حریم بستر رود دره‌ها و غیره، زمینه از بین رفتن ارزش‌های زیبایی شناختی محیطی اینگونه فضاهارافراهم آورده است. شناخت و تحلیل یکپارچه بستر اینگونه فضاهای به منظور ایجاد تعادل مطلوب میان حضور انسان و توان اکولوژیکی رود دره و احیاء ارزش‌های زیبایی شناختی محیطی آن، امری اجتناب ناپذیر است. از اینرو این نوشتار بر آن است تا در بسترهای از مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی و با استفاده از روش‌های تحقیق توصیفی - تحلیلی و موردی و شیوه‌های تحقیق مرور متون، منابع و اسناد تصویری و مشاهده به ارائه راهبردها و سیاست‌هایی بپردازد که زمینه احیاء ارزش‌های زیبایی‌شناسی محیطی رود دره دارآباد تهران را فراهم آورد. جهت احیاء ارزش‌های زیبایی‌شناسی محیطی رود دره دارآباد، نتایج حاصل از این پژوهش بر حفظ و احیاء سیستم‌های طبیعی، آموزش شهر و ندان، ایجاد مسیر پیاده حاشیه روددره، سامان‌دهی و حفظ آبخیز بالادست، حفاظت از کریدورهای جریان هوا و آب، حفظ و احیای باغ‌های موجود در حاشیه روددره در بخش شهری، حفاظت از خاک‌های ناپایدار در قسمت‌های پر شبیب، کنترل تخریب و آلودگی حاشیه طبیعی روددره، حفظ و افزایش تنوع زیستی و حفاظت از دیدهای باز و جلوگیری از محدود شدن دید به سمت مناظر طبیعی و کوهستانی تأکید دارد.

وازگان کلیدی: احیاء محیط طبیعی، ارزش زیبایی‌شناسی، زیبایی‌شناسی محیطی، رود دره دارآباد تهران.

* نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۱۲۳۱۳۵۵۷۱؛ رایانامه: pourja_m@modares.ac.ir

مقاله حاضر مستخرج از رساله دکتری آقای علی‌رضا صادقی با عنوان «تبیین نسبت حس تعلق با زیبایی‌شناسی محیطی در فضاهای عمومی شهر ایرانی اسلامی» است که به راهنمایی آقایان دکتر محمد رضا پور جعفر و دکتر علی اکبر تقواوی و مشاوره آقای دکتر پرویز آزاد فلاح در دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس تهران در حال انجام است.

مقدمه و بیان مساله

گرفت. این اثرات منفی، فرآیند ادراک ارزش‌های زیبایی شناسانه محیط را نیز در انسان با مشکل مواجه ساخته است. درین فضاهای عمومی شهر تهران، رودردها (به عنوان یکی از عوامل شکل‌دهی مورفولوژی و عامل پایداری اکولوژی شهر تهران) جایگاهی قابل اعتماء دارند. علی‌رغم توانایی خود بازسازی رود ردها پس از وقوع آشفتگی‌های طبیعی و انسانی، امروزه تخریب وسیع اینگونه مناظر شهری طبیعی، که عمدتاً عاملی انسانی دارند، مشاهده می‌شود. در واقع امروزه به واسطه کاهش حوزه‌ها و مناظر طبیعی با ارزش اکولوژیکی در داخل مناطق شهری، که بخش مهمی از فضای عمومی و منظر شهری به شمار می‌آیند، مسائل محیط زیستی بیشماری به وجود آمده است. به نظر می‌رسد به منظور کاهش معضلات محیط زیستی شهرهای امروزی و کاهش اثرات منفی شهرنشینی بر محیط زیست شهری، حضور پررنگ‌تر طبیعت و عناصر طبیعی در منظر شهری (به عنوان محیط و ظرف فعالیت انسانی) و غنی‌تر کردن تجربه درک عناصر طبیعی منظر شهری برای شهروندان ضروری است. چراکه منظر شهری متشكل از محیط‌های طبیعی و محیط‌های انسان ساخت است که همواره بستر فعالیتهای انسانی را فراهم آورده‌اند. از این‌رو فعالیت‌های انسانی بر منظر شهری طبیعی و انسان ساخت پیرامون انسان تأثیرگذاشته و از آن تأثیرپذیرفته است.

از این‌رو این نوشتار بر آن است تا در بستره از مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی و با استفاده از روش‌های تحقیق توصیفی - تحلیلی و موردی و شیوه‌های تحقیق مرور متنوع، منابع و اسناد تصویری و مشاهده به بازخوانی مفاهیم مرتبط با زیبایی شناسی محیطی، منظر شهری و رود ردهای شهری پردازد و با تحلیل یکپارچه رود رده دارآباد تهران (به عنوان فضایی عمومی و عنصری شاخص در منظر شهری تهران) راهبردها و سیاست‌هایی ارائه نماید که زمینه احیاء ارزش‌های زیباشناسی محیطی این عنصر منظر شهری تهران را فراهم آورد. با توجه به آنچه گفته شد در ادامه به بازخوانی مفاهیم مرتبط با منظر شهری طبیعی و عناصر آن پرداخته است و رودردها به عنوان یکی از عناصر اصلی منظر شهری

در نیمه قرن بیستم به مباحث نظری زیبایی‌شناسی محیطی و درک زیبایی محیط طبیعی و مصنوع پیرامون انسان بیش از پیش توجه شد. توجه به این رویکرد پاسخی به شیوه نگرش زیبایی‌شناسی تحلیلی به موضوع شناخت و ادراک محیط بود که استدلال می‌کرد زیبایی‌شناسی و درک محیط طبیعی و مصنوع پیرامون انسان به علت نقص و نارسانی محیط و عالم طبیعت و چگونگی شناخت آن، بی‌اهمیت، شخصی و غیرزیبایی‌شناختی است. در مقابل نظریه پردازان زیبایی‌شناسی محیطی چون «هیپورن» و «آلدو لئوپولد» معتقد بودند که محیط طبیعی و انسان ساخت پیرامون انسان، در حقیقت منابعی هستند که می‌توان با بهره‌گیری از آنها به نوعی تجربه زیبایی‌شناختی متفاوت دست یافت که بالقوه بسیار غنی و ارزشمند است. چراکه محیط به هیچ‌وجه در قیدوبند مفاهیمی همچون سنت‌های هنری - تاریخی و نظریات هنری - انتقادی نیست، بنابراین این امکان را فراهم می‌کند که انسان به درکی نامحدود، دلپذیر و خلاق از آن دست یابد. شناخت و درکی که روندی تکاملی از تجربه زیبایی‌شناختی سطحی به تجربه زیبایی‌شناختی عمیق و جدی را دنبال می‌کند. بنابراین ارزش‌های زیبایی‌شناسی محیطی و تجربه حاصل از آن بر اساس دو پایه اصلی شکل‌گرفته است. نخست مسئله تفاوت‌های میان هنر و محیط در زمینه منابعی که برای رسیدن به درک و تجربه زیبایی‌شناختی وجود دارد و دوم مسئله چگونگی شناخت و درک محیط طبیعی و انسان ساخت که تا پیش از این و در زیبایی‌شناسی تحلیلی، در قیدوبند پارادایم قدیمی تأمل بی‌طرفانه درویزگی‌های حسی و صوری بود. اما در سالهای اخیر، همواره شهرنشینی با رشد روزافزون رو به رو بوده است. به طوری که دهه‌های پایانی قرن گذشته می‌لادی، جمعیت شهری تقریباً ۱۰۰ درصد افزایش یافته و تقریباً ۴۵ درصد از جمعیت جهان را تشکیل داده است. در کنار مزایایی چون دستیابی به آب تمیز، بهداشت و ...، نمی‌توان تاثیرات منفی شهرنشینی بر محیط زیست را، به خصوص در زمینه تخریب و آلوده‌سازی محیط زیست شهری، نادیده

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
No.36 Autumn 2014

طبيعي معرفی شده‌اند.

عناصر بصری شامل مجموعه عناصری هستند که در زمینه‌های مختلف، نشانده‌نده قابلیت‌های منظر یک حوزه مشخص می‌باشند و موجب خوانایی و ارتقا‌کیفیت منظر مجموعه شده و در نقشه ذهنی افراد جایگاه خاصی برای کمک به جهت یابی و راه یابی در مجموعه دارا می‌باشند (مهندسين مشاور پارهاس، ۱۳۸۳، ص ۱). این عناصر عبارتند از: نشانه‌ها و نمادها، کیفیت‌های محیطی، کیفیت‌های بصری، ورودی و دروازه‌ها، عرصه‌ها و فضاهای عمومی، کناره‌های محدود کننده یا اتصال دهنده و مسیرها. منظور از کیفیت‌های محیطی در اینجا ویژگی‌های طبیعی خاص چون وجود تپه‌ها، پستی و بلندی‌ها، شبیب طبیعی زمین، درختان و حوزه‌های اکولوژیک، رودخانه‌های فصلی و دائمی، رودردها، محوطه آرایی‌ها، گیاه‌کاری و توپوگرافی‌های ویژه است.

ویژگی‌هایی که این نوشتار از آنها به عنوان منظر شهری طبیعی نام می‌برد. در واقع بشر برای زندگی راحت نیازمند یک منظر شهری مطلوب است. این منظر شهری متشكل از محیط طبیعی و مصنوع است. محیط طبیعی در منظر شهری موهبتی است که به ماعطا شده، همچون منابع طبیعی که شامل کوه‌ها محیط سبز و رویه خاک مناسب جهت پوشش گیاهی است (پورجعفر، ۱۳۸۱، ص ۳۹). در واقع منظر شهری طبیعی شبکه‌ای منسجم و یکپارچه از جاذبه‌ها، زیستگاه‌ها و اکوسیستم‌های طبیعی در شهر هستند که توسط جریان‌های انتقالی و بینایینی (چون جریان‌ها و پهنه‌های نمادین، فرهنگی، کالبدی، عملکردی، خرد اقليمی، جانوری و انسانی) با هم مرتبط هستند. به واسطه ارتباط بنیادین مفهوم بسیار پیچیده طبیعت با مفهوم منظر شهری طبیعی، طیف وسیعی از دیدگاه و نگرش‌های متفاوت در زمینه حضور طبیعت در سکونتگاه‌های انسانی مطرح شده است. دو نگرش کلی در این زمینه وجود دارد که در تقابل با یکدیگر قرار می‌گیرند و در دو سر این طیف قرار دارند. از یک سونگرگشی طبیعت را عاری از حضور انسان می‌ستاید و معتقد است «آنچه را انسان‌ها به آن دست بزنند خراب خواهد شد» (اسپیرن، ۱۳۸۴، ص ۹۹) و از سوی دیگر دیدگاهی مدافع حضور انسان در کنار طبیعت به عنوان حامی و حتی نجات بخش آن است. مطابق این

چارچوب مفهومی موضوع پژوهش

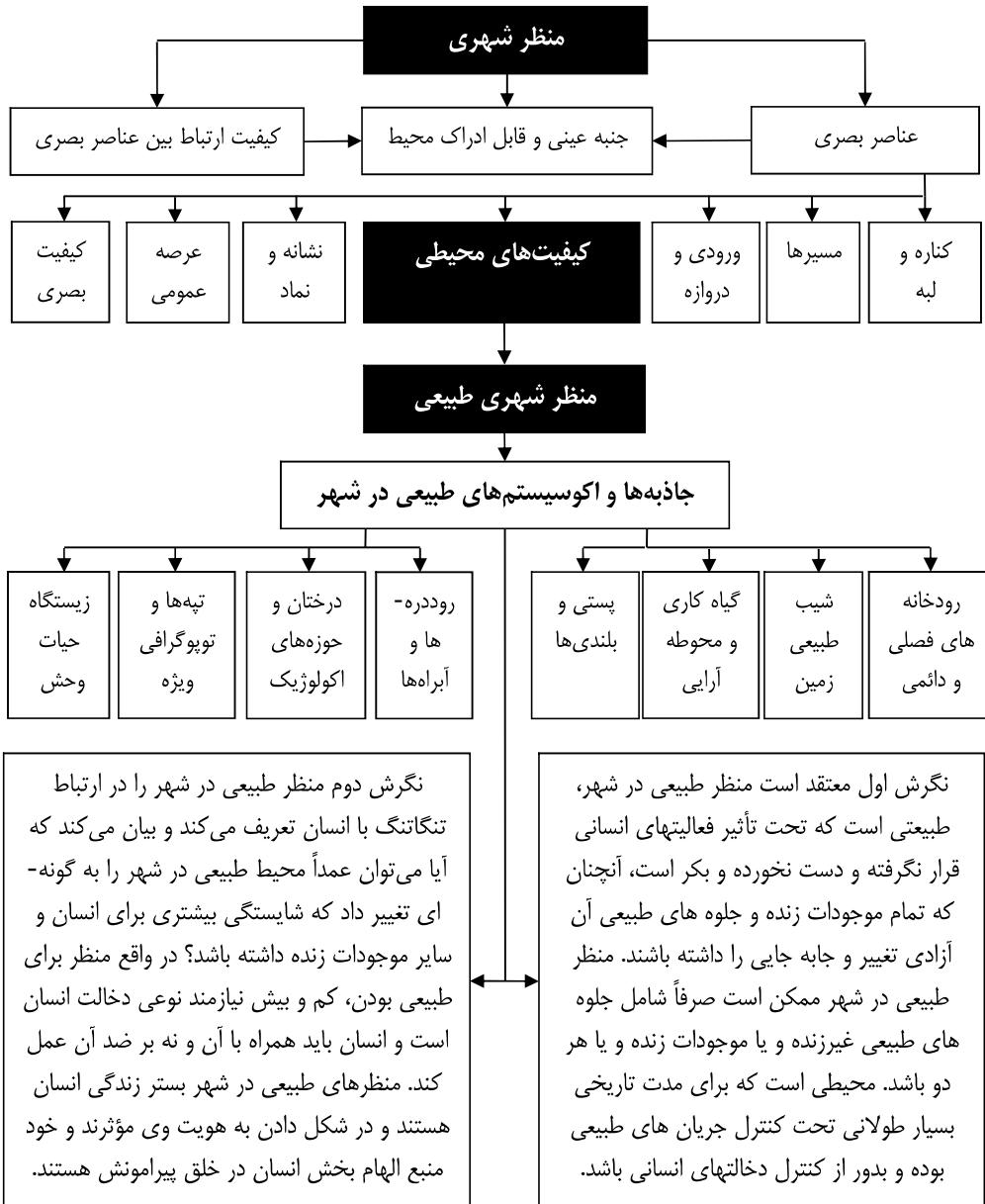
روddره‌ها به عنوان یکی از عناصر اصلی منظر شهری مطالعه تاریخ ملل مختلف در ارتباط با طراحی شهری سرزمین‌هایشان می‌تواند روشنگر نیاز و میزان تلاش انسانها برای هماهنگی با شرایط حاکم بر عصر خود باشد که به هر حال این هماهنگی از دو راه تطبیق و یا مقابله در برابر شرایط تحمل شده فراهم‌آمده و حاصل این فرآیند منظر نام دارد. منظر تصویری است مادی، جامد، فیزیکی واقعی که حرکت ذاتی ندارد، عمل نمی‌کند ولی در عین حال انسانها آن را به وسیله‌ی حواس خود درک می‌کنند. هر یک از این حواس تأثیر بسیاری بر برداشت بیننده از محیط دارند. (سیف‌الهی، ۱۳۸۱، ص ۵۳-۵۴) در واقع منظر آن قسمت از محیط است که انسان در آن ساکن بوده و به واسطه‌ی ادراک خود آن را درک می‌کند. نمی‌توانیم از آن بگریزیم یا به عنوان یک موضوع اختیاری اضافی یا فضایی برای گذراندن اوقات فراغت به آن نگاه کنیم (بل، ۱۳۸۶، ص ۹۱)؛ بنابراین مسلم است فضای بیرونی هر مکانی که در میدان دید باشد و در چشم اندازی واقع شود که شامل مجموعه‌ای از اطلاعات بصری مانند زمین یا اشیا و ساختارهای مصنوع و همچنین پوشش گیاهی و آب و جز آن و نیز آسمان می‌باشد، جلوه‌ای از منظرشناخته می‌شود (خراسانی زاده، ۱۳۸۲، ص ۱۲).

در این زمینه «منظر شهری آن بخش از محیط یا فرم شهر است که بر روی کنش و واکنش شخص و نتایج اعمال وی مؤثر است. در منظر شهری است که بخشی از اطلاعات بالقوه محیط به کیفیتی مستقیماً محسوس (یا اطلاعات بالفعل) تبدیل می‌شود. بدین ترتیب منظر شهری جنبه عینی یا قابل ادراک محیط می‌باشد که به نوبه خود دارای فرم، عملکرد و معناست» (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۱۰۱)؛ اصولاً طراحی شهری، مدیریت منظر شهری (منظر عینی و ذهنی) است (گلکار، ۱۳۸۵، ص ۴۷-۳۸) و منظر شهری هر یکپارچگی بخشیدن بصری و ساختاری به مجموعه ساختمان‌ها و خیابان‌ها و مکان‌هایی است که محیط شهری را می‌سازند (کالن، ۱۳۸۲: الف)؛ در منظر شهری،

دری شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
No.36 Autumn 2014

۴۹

نمایه ۱. عناصر منظر شهری طبیعی و دیدگاه‌های متفاوت نسبت به آن؛ مأخذ: نگارندگان.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
No.36 Autumn 2014

۵۰

عوامل شکل دهنده مورفولوژی و استخوانبندی اصلی شهر و عامل دوام و پایداری اکولوژی شهری هستند (دیناروندی و دیگران، ۱۳۹۱) در واقع یکی از بارزترین مولفه‌های طبیعی که همواره در منظر شهری موثر بوده‌اند، رود دره‌ها هستند. وجود دره‌های سرسیز، آب‌های جاری، کریدورهای هوای خنک کوهستانی و مناظر و چشم‌اندازهای بدیع و دیگر موهبت‌های طبیعی جایگاهی جذاب و هویت بخش را در اختیار توسعه شهر قرار داده است و این دره‌ها همواره یکی از مهم‌ترین

نگرش انسان می‌تواند با بالابردن شناخت و درک خود از منظر شهری طبیعی و جلوگیری از تخریب روزافزون آن، نقش هدایتگری و محافظت از طبیعت را نیز به عهده بگیرد. در نمایه شماره ۱ عناصر منظر شهری طبیعی و دیدگاه‌های متفاوت نسبت به رابطه انسان و منظر شهری طبیعی تبیین شده است.

اما در بین عناصر منظر شهری طبیعی، رود دره‌ها جایگاه مشخص و قابل اعتمادی دارند. چراکه رود دره‌ها و باغ‌های شکل گرفته در محیط پیرامونی آنها یکی از مهم‌ترین

جدول ۱. روددره‌ها در منظر شهری؛ مأخذ: نگارندگان با استفاده از منابع مختلف.

تاثیر در وجوه مختلف منظور شهری	الزامات قابل توجه	فرصت‌ها	تهذیدها
○ زیبایی شناسی منظر شهری	○ استفاده عقلایی و پایدار از امکانات رود دره‌ها در زمینه ارتقای کیفیت محیط شهری.	○ تامین منابع آب شیرین	○ توسعه ساخت و ساز با تراکم زیاد در مجاورت رود دره‌ها
○ خوانایی منظر شهری	○ ایجاد پیوندهای بصری و اکوسيستمی میان بافت‌های جداشده شهری از طریق معبر سبز و مشجر با کاربری‌های گذران اوقات فراغت.	○ کریدور طبیعی جریان آب و هوا	○ هدایت آبهای سطحی و فاضلاب شهری و آلوده نمودن آب روددره‌ها
○ به عنوان عنصر نمادین و هویت ساز در منظر شهری	○ ایجاد فضاهای گردشگری و محل تجمعات برای مراسم مختلف	○ ایجاد مناظر و چشم اندازهای بدیع با تلفیق محیط طبیعی و عناصر انسانساخت	○ تخلیه زباله در درون رود دره‌ها
○ خلق سکانس در منظر شهری	○ ایجاد مناظر و چشم اندازهای بدیع با تلفیق محیط طبیعی و عناصر انسانساخت	○ ایجاد فضاهایی برای ارتقا سطح تعاملات اجتماعی	○ امکان وقوع سیل و آب گرفتگی در اثر توسعه غیر اصولی بستر روددره‌ها
○ ارتقا گوناگونی منظر شهری	○ ایجاد از رود دره‌ها در برقراری پیوند بین بافت‌های شهری و به ویژه بافت مسکونی با طبیعت.	○ عدم پیش‌بینی حریم مشخص برای بستر رود دره‌ها	○ عدم توجه به حفظ و احیای عناصر طبیعی موجود و در شرف نابودی بستر روددره‌ها
○ ایجاد انسجام بین پهنه‌های سبز شهری	○ افزایش جاذبه‌های گردشگری شهری و بهبود کیفیت زندگی شهروندان	○ ایجاد فضاهایی برای کاهش استرس و فشار روحی شهروندان از طریق ایجاد ارتباط مطلوب با طبیعت	○ عدم توجه به الگوهای رفتاری استفاده‌کنندگان از بستر رود دره‌ها و عدم برنامه ریزی برای پاسخگویی به نیازهای شهروندان در این فضاهایی
○ ایجاد انتظامی و تداوم	○ استفاده از تکنیک‌های احیا و برنامه‌ریزی اجرا طرح‌های ارتقا کیفیت رود دره‌ها	○ ارزیابی اثرات زیبایی شناختی، اکولوژیکی، اجتماعی، اقتصادی رود دره‌ها بر بافت‌های شهری	○ عدم توجه به الگوهای رفتاری استفاده‌کنندگان از بستر رود دره‌ها و عدم برنامه ریزی برای پاسخگویی به نیازهای شهروندان در این فضاهایی
○ ایجاد انتظامی و تداوم	○ ارتقا تعاملات اجتماعی و حفظ گونه‌های گیاهی و جانوری در منظر شهری	○ ایجاد تعادل در فرآیند قطبی شدن منظر شهری	○ ایجاد انتظامی و تداوم
○ ایجاد انسجام بین پهنه‌های سبز شهری	○ ارتقا تعاملات اجتماعی و حفظ گونه‌های گیاهی و جانوری در منظر شهری	○ ایجاد انسجام بین پهنه‌های سبز شهری	○ ایجاد انسجام بین پهنه‌های سبز شهری
○ کاهش آلودگی‌ها در منظر شهری	○ ایجاد انتظامی و تداوم	○ ایجاد انتظامی و تداوم	○ کاهش آلودگی‌ها در منظر شهری
○ ایجاد انتظامی و تداوم	○ ایجاد انتظامی و تداوم	○ ایجاد انتظامی و تداوم	○ ایجاد انتظامی و تداوم

دری شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
No.36 Autumn 2014

■ ۵۱ ■

عناصر پیوند انسان، شهر و طبیعت در دامنه جنوبی البرز بوده‌اند. (پاسبان حضرت، ۱۳۷۹) این منابع ارزشمند دارای ویژگی کاملاً متمایز از سایر منابع طبیعی شهرها هستند. گسترش و نفوذ رود دره‌های شهری در میان بافت‌های شهری و در نتیجه دسترسی پذیری بالای آنها ازجمله خصوصیات مهم این عنصر منظر شهری طبیعی می‌باشد.

این ویژگی، برخلاف خصوصیات عناصر محیطی دیگر چون کوهها، باغ‌ها، مراتع‌ها و جنگل‌ها می‌باشد که به دلایل روش از دسترسی مناسب به وسیله سیستم حمل و نقل عمومی به محل قرارگیری روددره‌ها فرستاد. (پاسبان حضرت، ۱۳۷۹) این منابع ارزشمند دارای ویژگی کاملاً متمایز از سایر منابع طبیعی شهرها هستند. گسترش و نفوذ رود دره‌های شهری در میان بافت‌های شهری و در نتیجه دسترسی پذیری بالای آنها در ارزش‌های طبیعی و محیطی آنها نهفته نیست، بلکه با گذشت زمان هر یک از آنها به سرمایه‌ای تاریخی، فرهنگی و زیست محیطی برای شهر تبدیل شده‌اند حال

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
No.36 Autumn 2014

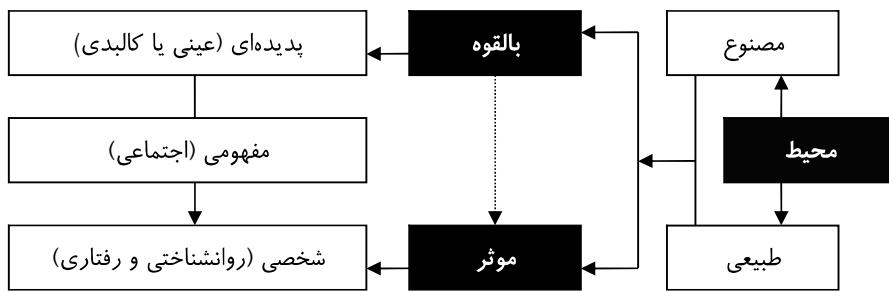
۵۲

مفاهیم مرتبط با ارزش‌های زیبایی‌شناسی محیطی واژه محیط دارای معانی گوناگونی است که امکان رسیدن به تعریفی واحد از آن را دشوار می‌کند. فرهنگ لغات آکسفورد در تعریف محیط آن را محدوده یا شرایطی تعریف می‌کند که هر پدیده یا موجودی در آن زندگی یا فعالیت می‌کند. (Hornby et al., ۲۰۰۷: ۵۱۱). همچنین فرهنگ لغات فارسی معین محیط را در برگیرنده، احاطه‌کننده و جای زندگی آدمی معرفی می‌کند (معین، ۱۳۷۱، ص ۳۹۲۹). در واقع، فضای اطراف، اصلی‌ترین معیار تعاریف محیط است. بنابراین هر توصیف، تعریف یا تبیین ماهیت کارکرد محیط باید با توجه به چیزی در فضای اطراف باشد (لنگ، ۱۳۸۱، ص ۸۵). در باب تقسیم بندی انواع محیط با دونوع محیط مواجه هستیم. اول محیط بالقوه برای رفتار انسان و دوم محیط موثر که فرد به آن توجه می‌کند و آن را مورد استفاده قرار می‌دهد. همچنین بسیاری از پژوهشها بین محیط «کالبدی»، «اجتماعی»، «روانشناختی» و «رفتاری» تمایز قابل می‌شوند. محیط کالبدی شامل پهنه‌های زمینی و جغرافیایی، محیط اجتماعی شامل نهادهای متشکل از افراد و گروهها، محیط روانشناختی شامل تصاویر ذهنی مردم و محیط رفتاری مجموعه عواملی است که فرد به آن واکنش نشان می‌دهد. آنچه در این تقسیم بندی بیش از هر چیز به دیده می‌آید، تفاوت میان جهان واقعی (حقیقی یا عینی) پیرامون انسان و جهان پدیدارشناختی است که خودآگاه یا ناخودآگاه، الگوهای رفتاری مردم را به واکنش و ایجاد. علاوه بر این داگلاس پورتیوس (۱۹۷۷) محیط مفهومی را مطرح می‌کند که آن را به مفاهیم محیط‌های پدیده‌ای (عینی) و شخصی (رفتاری) می‌افزاید.

در واقع منظور از محیط در بحث حاضر، همانا محیط عینی یا پدیده‌ای است. محیطی که پاکزاد (پاکزاد، ۱۳۸۵، ص ۴۵) آن را اینگونه تعریف می‌کند: محیط به هر آنچه در پیرامون وجود دارد و به صورت بالقوه با فرد در ارتباط قرار می‌گیرد، اطلاق می‌شود. هر چند که فرد امکان دریافت تمامی اطلاعات موجود را نداشته باشد. محیط تمامی اطلاعاتی است که از پیرامون ما، ارسال می‌گردد. این اطلاعات می‌تواند از محیط طبیعی

آنکه در ساختار شهری و مدیریتی شهر مورد بی‌مهری و فراموشی قرار گرفته‌اند (بمانیان و دیگران، ۱۳۸۸، ص ۲۸۷-۳۰۲). ترکیب عناصر طبیعی آب، خاک، صخره‌ها و گیاهان با یکدیگر و به اشکال گوناگون هنری در رودردها (به‌ویژه در رودردهای شهر تهران) جلوه‌های طبیعت بکر را یادآوری و آرامش خاصی به انسان می‌بخشد. متاسفانه در دهه‌های گذشته انسان بدون توجه به حفظ و نگهداری اکوسیستم‌های طبیعی و ارزیابی توان زیست محیطی منطقه با فشار بیش از توان محیط، به تحریب محیط طبیعی پرداخته و ادامه تداوم حیات طبیعی این نعمت‌های الهی را با مشکل مواجه ساخته است (بزرگی و دیگران، ۱۳۸۴، ص ۵۳-۷۱). توجه به این مهم و ضرورت نگهداری از این عنصر منظر شهری طبیعی سبب شده است که در مبانی توسعه شهر تهران، استفاده از رود دره‌های شمالی-جنوبی شهر به منظور تمرکزدایی از مرکز و تراکم عملکردهای غیر مسکونی در پهنه‌ی محورهای پیوسته شمالی-جنوبی مد نظر قرار گیرد. همچنین تعدیل فرآیند قطبی شدن شمال-جنوب تهران با توزیع و استقرار عملکردهای عمومی در حاشیه رودردها و تجهیز مراکز شهری در مقیاس‌های متفاوت و پراکنش آنها در اطراف رودردها از جمله اصول اساسی توسعه شهر تهران شناخته شده است (بمانیان، ۱۳۸۷، ص ۱۴-۱). در جدول شماره ۱ نقش رودردها در شکل گیری منظر شهری، الزامات قابل توجه در این عناصر و مهم‌ترین فرصت‌ها و تهدیدهای پیش روی این عنصر منظر شهری طبیعی تدقیق شده است.

به نظر می‌رسد طرح مبحث زیبایی‌شناسی محیطی در منظر شهری و به ویژه در منظر شهری طبیعی و عناصر آن سبب می‌شود که ارزش‌های زیبایی‌شناسی از نمایشگاه‌های آثار هنری و تک بناهای معماری به فرم‌های طبیعی و محیط‌های انسان‌ساخت بزرگ مقیاس انتقال یابند؛ چرا که به گفته روس (rose, ۱۹۷۶) کیفیت‌های زیبایی‌شناسی محیط و تحسین گستردگ آن‌ها به میزان زیادی توسط تئوری‌های زیبایی‌شناسی کنونی نادیده گرفته شده است. اگر فلسفه زیبایی‌شناسی نتواند به ما در درک واکنش‌مان نسبت به محیط کمک کند باید به طور حتم جهت خود را تغییر دهیم.

نمایه ۲. تقسیم‌بندی انواع محیط؛ مأخذ: نگارندگان.

ادارکی نیز تجربه را کامل کرده و تحت تاثیر قرار می‌دهند. این موضوع به زیبایی‌شناسی محیطی این حق را می‌دهد که به عنوان یکی از عوامل مهم زندگی انسان مورد توجه قرار گیرد. در واقع زیبایی‌شناسی محیطی پیوند چندحسی و فراگیر با محیطی است که انسان از اجزای طبیعی آن است. هنگامی که احساسات زیبایی یا تعالی در حد بالایی باشد، تجربه زیبایی‌شناسی محیطی می‌تواند بسیار قوی و دارای تحریکات ذهنی ارزشمندی باشد. زیبایی محیطی می‌تواند احساسات لذتی روزمره و معمولی در اطرافمان باشد که بیشترین حد آن در محیطی باکیفیت همبستگی، پیچیدگی و مرموز بودن است (بل، ۱۳۸۶، ص ۱۲۳-۱۲۵).

با توجه به آنچه گفته شد می‌توان اذعان کرد که زیبایی‌شناسی محیطی در صدد فراهم کردن چارچوبی است که بر اساس آن بتوان ارزش‌های کیفی و کمی محیط طبیعی و مصنوع را مورد نقد، بررسی و سنجش و آزمون قرار داد. در واقع درک و تحسین زیبایی محیط توسط انسان‌ها می‌تواند پایه و اساس مشترکی برای نجات انسان‌ها و سایر مخلوقات در محیط باشد (پورتیوس، ۱۳۸۹، ص ۱۲). از آنجاکه محیط پیرامون انسان در کلی ترین نگاه به محیط طبیعی و محیط انسان‌ساخت تقسیم می‌شوند، زیبایی‌شناسی محیطی نیز به عنوان زیبایی‌شناسی معطوف به محیط به زیبایی‌شناسی محیط انسان‌ساخت (فرآیند و روش‌های احساس و ادراک محیط) انسان‌ساخت و تبیین موقعیت فرد در آن) و زیبایی‌شناسی محیط طبیعی (فرآیند و روش‌های احساس و ادراک محیط طبیعی و تبیین موقعیت فرد در آن) تقسیم می‌شود. در واقع زیبایی‌شناسی محیطی تنها ادراک

(هر آنچه در طبیعت است و بدون دخالت انسان به وجود آمده) یا محیط مصنوع (آنچه ساخته دست انسان است) ارسال گردد. (نمایه شماره ۲)

از سوی دیگر لغت زیباشناختی (استتیک) در اصل یونانی و به معنی ادراک است. از قرن هجدهم میلادی مفهوم زیبایی بیشتر جنبه روانشناسانه به خود گرفت. زیبایی در ارتباط با ادراک دیده شده و بیننده جزئی از این مجموعه به حساب آمد. «الکساندر گوتلیب باومگارتن» از مفهوم زیباشناختی به عنوان مفهومی به موازات علم الاحق و منطق استفاده نمود. نقشی را که عقل در علم الاحق داشت سلیقه در زیباشناختی به دست آورد و سلیقه، احساس و ادراک بار دیگر در علم زیبایی‌شناسی راه یافتند. به این ترتیب زیباشناختی در قرن بیستم به صورت فلسفه و دانش تمامی نمودهای زیبایی شد. در واقع زیبایی‌شناسی معمولاً با طبیعت، معنا و تحسین هنرهای زیبا مانند نقاشی، مجسمه‌ساز، موسیقی، تئاتر و احتمالاً معماری ارتباط دارد. (بل، ۱۳۸۶، ص ۸۸) بی‌شک یکی از نمودهای اصلی زیبایی‌شناسی در محیط پیرامون انسان رخ می‌نماید. زیبایی‌شناسی محیطی با زیبایی‌شناسی هنر تفاوت دارد، هر چند ارتباطاتی نیز بین آن‌ها یافت می‌شود اما زیبایی‌شناسی محیطی تجربه خصوصیات ادراکی و احساسی محیط با استفاده از تمامی حواس است. در این دیدگاه، علم زیباشناستی به معنی وسیع‌کلمه به بررسی و روش‌های احساس و ادراک محیط و موقعیت فرد در داخل آن می‌پردازد. چرا که انسان از محیط جدا نیست و قسمتی از یک کل با اجزای مربوط به هم است. در واقع تجربه زیبایی‌شناسی محیطی ماهیتی کاملاً ادراکی دارد هر چند عوامل غیر

بیشتر توسعه یافته از توجه صرف به استاندارد زندگی پارا فراتر نهاده و با مسائل مربوط به کیفیت محیط زیست طبیعی و مصنوع روبه رو شده‌اند و به سوی بودن در محیط در حرکت هستند. همچنین زیبایی‌شناسی محیطی شیاهتی آشکار با سلسله مراتب مشهور نیازهای انسانی دارد که حدود یک نسل پیش توسط مازلو، روانشناس انسان‌گرا، مطرح شده است. هدف مازلو هموار کردن حرکت فردی و اجتماعی به سمت قسمت بالای هرم نیازهای انسانی، یعنی اوج به ثمر رسیدن خلاقیت است (پورتیوس، ۱۳۸۹، ص ۲۴-۱۸).

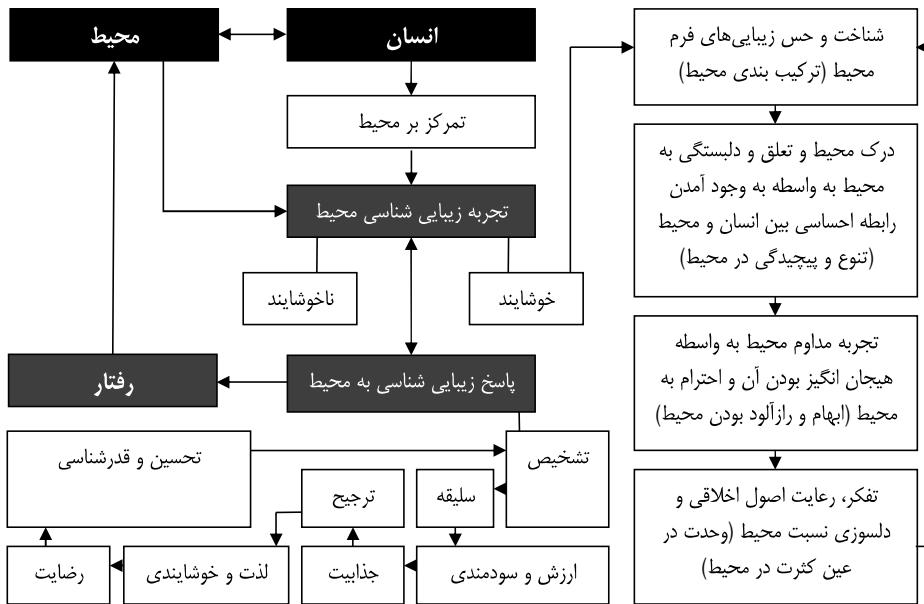
پانتر با پذیرش این نکته که طبق بندی در حوزه زیبایی‌شناسی محیطی مشکل است، پارادایم اصلی در حوزه زیبایی‌شناسی محیطی مطرح می‌کند. پارادایم اول، یعنی ادراک منظر بر روی ساز و کار این مطلب تمرکز می‌کند که ما چگونه بر اساس ارتباط بین ادراک، فهم، ترجیح و اقدام منظر را درک می‌کنیم. در پارادایم دوم یعنی درک و تحسین منظر، معنا پر جسته شده است و بیشتر به صورت کیفی با منظر به عنوان عاملی برای بیان فرهنگ، سبک زندگی و ارزش‌ها سروکار دارد. پارادایم سوم که به عنوان رویکرد منظر یا کیفیت بصری شناخته می‌شود یک رویکرد زیبایی‌شناسی تجربی است که با

متوالی اشیای متفاوت نیست بلکه درک این موضوع است که چگونه الگوی محیط به عنوان یک کل دارای وحدت و همبسته درک شود. در زیبایی‌شناسی محیطی حس کلی زیبایی و تعالی بیشتر به خصوصیات کلی بستگی دارد تا خصوصیات اجزای محیط. (بل، ۱۳۸۶، ص ۱۱۵-۱۱۶) از زیبایی‌شناسی محیطی به فرآیند «نائل شدن» به «بودن» در محیط (در تقابل با «داشتن» محیط) تعبیر می‌شود. یعنی برخورداری از کیفیت زندگی (بودن در محیط) به جای استاندارد زندگی (داشتن محیط) از طریق توجه به کیفیت محیط (انجام دادن اعمال صحیح در محیط). فرآیند نائل شدن از داشتن به معنای انباشته شدن دارایی‌های مادی (که اغلب به طور متناقض باعث فقر در زندگی می‌گردد) که مستلزم برخورداری از میزان بالایی از لذائذ نازل است آغاز شده و به سمت بودن یعنی جایی که برخورداری از دارایی‌های زیبایشناهانه غیرمادی ارزش است در حرکت دائمی است. دارایی‌هایی که کیفی و پیچیده هستند مانند آثار هنری، هوای پاک، لذت خلاقیت و تجربه محیط‌های بکر. در زیبایی‌شناسی محیطی عامل طبقه اجتماعی در فرآیند نائل شدن به بودن نقشی غیرقابل انکار دارد. هر چند که در آغاز هزاره جدید میلادی بخش عظیمی از شهروندان کشورهای

مدرس شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
No.36 Autumn 2014

۵۴

نمایه ۲. تقسیم‌بندی انواع محیط؛ مأخذ: نگارندگان.

دری شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
No.36 Autumn 2014

۵۵

حوالس پنج گانه سروکار دارد) بعد دوم دلبستگی، تعلق و عشق به محیط می‌باشد. (احساس) بعد سوم بحث معنویت و احترام به محیط است. (تجربه و هیجان) و در نهایت بعد چهارم بحث لزوم رعایت اصول اخلاقی در برخورد با محیط و دلسوزی برای محیط زیست طبیعی و مصنوع پیرامون آدمی است. (فکر و ذهن) (نمایه شماره ۳) با توجه به آنچه گفته شد به نظر می‌رسد شناخت و تحلیل یکپارچه بستر باعث تحکیم و تنظیم پیوندانسان و طبیعت شده و احیاء ارزش‌های زیبایی شناسی محیطی روودره‌ها (به عنوان عنصری از منظر شهری طبیعی) را به دنبال خواهد داشت.

روش‌های شناخت و ارزیابی الگوهای طبیعی در منظر شهری

گفته شده است که ساختار منظر شهری، حاصل توزیع هم بسته لکه‌ها و کریدورها در بستر ژئوژیک شهر است که ویژگی‌های این مولفه‌های طبیعی مبین وضعیت ساختاری آن می‌باشد (یاوری و دیگران، ۱۳۸۳): از این‌رو بوم شناختی منظر شهری طبیعی، مطالعه و استفاده از اطلاعات مربوط به الگوها و فرآیندهای اکولوژی و چگونگی تداخل آن‌ها با شکل زمین (در اینجا منظر شهری) در مقیاس مختلف است (بل، ۱۳۸۶، ص ۲۷۴-۲۷۳) این الگوهای طبیعی در منظر شهری می‌توانند شامل توپوگرافی، پوشش و جنس زمین، آبراه‌ها سطحی و زیرزمینی، مسیل‌ها و حاشیه رودخانه‌های فصلی و دائمی، نوع خاک، شیب‌های تند، جنگلها و درختزارها، گونه‌های گیاهی و جانوری، نوع اقلیم و آب و هوا و ... باشند. روش‌های گوناگونی برای شناخت و ارزیابی الگوهای طبیعی وجود دارد. چرا که همواره شرایط محیطی تعیین‌کننده روش‌شناسی می‌باشد و نمی‌توان از قبل، روش‌شناسی خاصی را برای انجام مطالعه‌ای خاص، بدون بررسی‌های اولیه منطقه مطالعاتی، در نظر گرفت. در جدول شماره ۲ برخی از مهم‌ترین روش‌های شناخت و ارزیابی منظر طبیعی معرفی شده است.

کیفیت‌های حسی-زیبایی شناسی رسمی سروکار دارد، به ویژه منظر شهری، که مستقیماً در برنامه ریزی و طراحی شهری کاربرد دارد. (punter, ۱۹۸۲, p ۱۰۲). همچنین پورتیوس با در نظر گرفتن دو معیار دقت و ارتباط، چهار رویکرد واضح اما در هم تنیده در تحقیقات زیبایی شناسی محیطی تشخیص داده است. این پارادایم‌ها طیف متنوعی دارند. در یک سو رویکرد انسان‌گرایانه یا لغوی که برای سطحی مسائل و در عین حال بر جنبه‌های شهودی و جستجوی قوانین جهان شمول تاکید دارد که در نتیجه باعث اجتناب از رابطه بی درنگ با عمل گرایی محیطی می‌شود. در سوی دیگر اندیشه‌ای که نهایت رابطه را طالب است و در قالب فعالان زیست محیطی شخصیت می‌یابد (با شعار همین حال اقدام کنید) و در طرف دیگر نهایت دقت دانشمندان تجربه‌گرای علوم اجتماعی (با شعار: قبل از آنکه دنیا را تغییر دهیم باید ابتدا آن را بفهمیم) قرار دارند. همچنین برنامه‌ریزان محیطی (مدیران، طراحان، سیاست‌گذاران و ...) که با مسائل ناگهانی مواجه می‌شوند و در حال حاضر و عموماً موضعی علمی و توأم با دقت دارند و یا آموزش‌های علوم اجتماعی را گذرانده‌اند در میانه طیف مذکور قرار می‌گیرند. (پورتیوس، ۱۳۸۹، ص ۲۸-۳۰) در همین زمینه بل معیارهای زیبایی شناسی محیط را به سه دسته تقسیم می‌کند:

- ۱- تنوع و پیچیدگی که باعث تحریک حواس، کنجکاوی و تخیل، احساس اشتیاق و لذت کشف می‌گردد؛
- ۲- ترکیب بندی که چه در طبیعت و چه در آثار هنری و یا محیط‌کالبدی از عوامل پیدایش فرم زیبایست؛ و
- ۳- ابهام که یکی از ویژگی‌های ادراکی است چه در عرصه طبیعت یا اثر هنری یا کالبدی موجب انگیزش و تنوع عواطف می‌گردد (بل، ۱۳۸۶، ص ۱۱۲).

در واقع چارچوب زیبایی شناسی محیطی، حاصل تعامل همه جانبه، دو طرفه و مداوم انسان با محیط و به تبع آن محصول بر هم کنش دو طرفه تجربه زیبایی شناسی محیط از سوی انسان با پاسخ زیبایی شناسی انسان به محیط است. این چارچوب چهار بعد، وجه یا زیر مجموعه اصلی دارد. بعد اول در لذت بردن از مناظر و حس زیبایی‌های فرمی منظر شهری خلاصه می‌شود. (با

جدول ۲. روش‌های شناخت و ارزیابی الگوهای طبیعی در منظر شهری؛ مأخذ: نگارندگان با استفاده از (بهرام سلطانی، ۱۳۸۷، ص ۱۷۹۰-۱۴۱) (شفیعی و دیگران، ۱۳۸۲، ص ۴)

نام روش	مفهوم و چگونگی عمل
جغرافیا گیاهی	این روش زمانی مورد استفاده قرار می‌گیرد که مقیاس مطالعات کلان باشد. در این روش سلامت رویش طبیعی و دستنخورده‌گی آن یکی از پیش‌فرضهای اولیه به شمار می‌آید. هرچند در اینجا رویش طبیعی نقش اصلی را ایفا می‌نماید، لیکن می‌بایست به بررسی سایر عوامل بیجان و جاندار نیز توجه کامل نمود. سلسله مراتب مطالعات (سلسله مراتب اکولوژیک) همواره به صورت زیر است: شناخت اقلیم با کلیه ویژگی‌های آن، شناخت آب‌های سطحی و زیرزمینی و کلیه ویژگی‌های آن، شناخت ساخت زمین‌شناسی و کلیه ویژگی‌های آن، شناخت پوشش خاک و کلیه ویژگی‌های آن، شناخت ساخت تپوگرافیک و واحدهای کلان فیزیوگرافیک. در این روش تحلیلی از چگونگی روابط متقابل عوامل بیجان با یکدیگر ارائه شود. این تحلیل به درک هرچه بهتر چگونگی تکامل عوامل جاندار- رویش طبیعی و حیات‌وحش یا به طور کلی اجتماع زیستی- کمک می‌نماید. سپس بر مبنای این تحلیل است که، می‌توان روابط سیستمیک موجود میان اجزا تشکیل‌دهنده سیستم اکولوژیک مورد مطالعه را شناسایی و در نهایت به ساخت «مدل اکوسیستم» منطقه مباردت نمود. مدل باید توانایی نشان دادن امکانات، محدودیت‌ها و قابلیت‌های محیط را دارا باشد. با تکیه بر مدل اکوسیستم منطقه، برنامه‌ریزان می‌توانند به سهولت دریابند که، توانایی محیط برای بارگذاری تا چه میزانی است و اگر قرار باشد که، برنامه‌ریزی و در پی آن طراحی سازگار با محیط به انجام رسد، مدل تهیه شده بهترین مبنای برای حرکت در این زمینه می‌باشد.
ناحیه‌شناسی گیاهی	ناحیه گیاهی محدوده‌ای است که در درون یک منطقه گیاهی قرار گرفته - لذا از آن کوچکتر است - و خود را از طریق رویش طبیعی و اجتماع گیاهی ویژه، از سایر نواحی گیاهی متمایز می‌سازد. قاعده مربوط به اصالت رویش در اینجا نیز رعایت می‌گردد. به بیان دیگر و به طور خلاصه، نخست باید اطمینان حاصل نمود که، ناحیه گیاهی انتخاب شده، از رویش طبیعی خاص خود برخوردار بوده و اجتماعات گیاهی مهاجم یا Invasive ریشگاه گیاهان اصلی را اشغال ننموده‌اند. در این صورت می‌توان، برای گام نخست، ناحیه گیاهی را به عنوان محدوده برنامه‌ریزی برگزید. سایر مراحل مانند مراحل روش جغرافیای گیاهی صورت می‌گیرد.
جامعه‌شناسی گیاهی	در طبیعت گیاهان نه به تنها یابی و به صورت مستقل، که در اجتماع و با گونه‌های همنوع و دیگر گونه‌های گیاهی زندگی کرده و از این طریق «مجتمعات گیاهی» را تشکیل می‌دهند. بررسی گونه‌ها و ترکیب آنها، ساختار اجتماعی، علل شکل‌گیری اجتماعات در رویشگاهی خاص، توزیع و پراکندگی فضایی این اجتماعات گیاهی و بسیاری دیگر از این قبیل در زمرة اهداف جامعه‌شناسی گیاهی می‌باشد. در مورد استفاده از روش جامعه‌شناسی گیاهی جهت انجام تقسیمات فضایی، می‌بایست به چند نکته توجه نمود: توجه به اصالت رویش، به دلیل زمان بر بودن تحقیقات جامعه‌شناسی گیاهی (حداقل یک سال) و پیشینه بسیار ضعیف آن در ایران، تنها در شرایط خاص - برای مثال وجود پوشش گیاهی بسیار متنوع در محدوده مطالعاتی - می‌توان از آن استفاده نمود و استفاده از این روش تنها برای پژوهه‌های کوچک مقیاس توصیه می‌شود.
ژئومرفولوژیک	یکی از روش‌های مرسوم در مطالعات محیط‌زیست با هدف انجام تقسیمات فضایی و نیز برنامه‌ریزی استراتژیک است. زمانی که از منظر محیط به عنوان یکی از عوامل طبقه‌بندی و تیپ‌بندی فضایی بیوسفر استفاده می‌شود، الزاماً می‌بایست شکل زمین نیز به عنوان بازتابی از فرآیند تکامل چشم‌انداز طبیعی مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد. در چارچوب این روش، منظور از شکل زمین عبارت است از ساختار پیکربندی زمین، پوشش خاک (پیوسفر) و لایه زیرین آن (لایه هوادیده و تخریب فیزیکی شده، سنگ مادر) و ویژگی‌های سنگ‌شناختی منطقه مطالعاتی. شکل زمین از طریق حضور خود به

مدرسه شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
No.36 Autumn 2014

■ ۵۶ ■

<p>عنوان عامل تنظیم کننده (در مفهوم سیستم آنالیز) بودجه چشم‌انداز عمل می‌نماید. شکل زمین به تشکیل سری خاکها یا Catene (خاک‌های هم سن که از سنگ مادر مشابه و در شرایط اقلیمی یکسان به وجود آمده، ولی عوارض طبیعی و زهکشی آنها متفاوت است) کمک کرده، تفکیک فضایی حوزه‌های آبی را مشخص می‌سازد، بر میکرو کلیما موثر افتاده که این عامل خود مجدداً بر بودجه آبی حوزه‌ها تاثیر گذاشته و عامل اخیر در هدایت، توزیع و گسترش عوامل جاندار نقشی جدی ایفا می‌نماید. کارکردهای ذکر شده درباره شکل زمین در قالب واحدهای فضایی هر یک دارای محتوایی متفاوت می‌باشدند، در محیط بازتاب می‌باشدند.</p>	
<p>حوزه‌ها و زیرحوزه‌های آبی نیز می‌توانند مبنای تقسیمات فضایی قرار گیرند. اکثر مطالعاتی که در ایران به انجام رسیده است، خصوصاً در زمینه کشاورزی و منابع طبیعی، بر همین اساس صورت گرفته است. آنچه در مطالعات ایرانی مورد توجه قرار نگرفته، ویژگی‌های یکپارچگی حوزه است و به همین سبب در نتیجه اجرای برخی از طرح‌ها و پروژه‌ها آسیب‌های جبران‌ناپذیر بر وضعیت زیستمحیطی حوزه یا زیرحوزه‌های آبی وارد آمده است. تا جایی که به تقسیمات حوزه‌ها و زیرحوزه‌های یک حوزه کلان برمی‌گردد، روش رایج استفاده از یال ارتفاعات جهت تعیین محدوده حوزه‌ها می‌باشد. سایر مراحل مطالعاتی مانند گذشته، با بررسی عوامل بیجان و جاندار شروع و به تحلیل اکولوژیک محیط متنه می‌شود. نکته مهم و قابل توجه در اینجا، ضرورت ادراک فضای برنامه‌ریزی و طراحی به عنوان فضا و محیطی یکپارچه است. تحقق این ضرورت نیازمند تغییر نگاه مهندسی، از مهندسی خطی، تکساحتی و بخشی و تبدیل آن به نگاه و شیوه تفکر سیستمیک و همه سو نگر است. مبانی نقد مهندسی تکساحتی را می‌توان در سرفصل‌های زیر خلاصه نمود: عدم توجه به ساختار سیستمیک بیوسفر زمین، عدم توجه به ساختار اکولوژیک حوزه آبی، عدم توجه به عوامل طبیعی به عنوان زیرسیستم‌های اکوسیستم حوزه، عدم توجه به روابط متقابل میان عوامل تشکیل‌دهنده ساختار اکولوژیک حوزه، عدم توجه به رسمیت نشناختن کاربری‌های طبیعی.</p>	<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">مبتنی بر سازماندهی و مدیریت یکپارچه حوزه‌های آبی</p>
<p>بنیان‌گذاران بیوم‌شناسی تحت عنوان بیوم، رویشگاه مستقر در یک فضای طبیعی خاص، به انضمام کلیه گونه‌های جانوری وابسته به آن را مد نظر قرار می‌دادند. در تعریف بیوم گفته شده است زمانی که منظور مان فقط اجتماع گیاهی است، از اصطلاح فرماسیون و زمانی که هم اجتماع گیاهی و هم اجتماع جانوری وابسته به آن است، از اصطلاح بیوم استفاده می‌کنیم. بر این مبنای اصطلاح بیوم دلالت بر وجود یک اجتماع زیستی کلان دارد. در مناطق مختلف، اقلیم‌های منطقه‌ای با موجودات زنده و بستر زیست آنها در کنش و واکنش هستند که در نتیجه آن واحد بزرگی از اجتماع‌های زیستی به نام بیوم به وجود می‌آید. از آنجا که شکل رویش پوشش گیاهی از یک طرف اختصاصات مهم اقلیم و از طرف دیگر ماهیت ساختمانی بستر زیست جانوران را مشخص می‌سازد، می‌تواند به عنوان وسیله‌ای منطقی برای رده‌بندی سیستم‌های اکولوژیک مورد استفاده قرار گیرد.</p>	<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">بوم‌شناسی</p>
<p>ارزیابی توان اکولوژیک یکی از روش‌های ارزیابی سرزمین به منظور تعیین توان طبیعی آن است. در این روش، کلیه منابع اکولوژیکی با مشخصه‌های سطحی یا نزدیک به کره سرزمین (شیب، خاک و پوشش گیاهی) به صورت دو بعدی تعیین می‌شوند و به سختی منعکس کننده آنچه به واقع روی زمین وجو دارند، می‌باشند. به منظور تکمیل این روش و در نظر گرفتن ارتباط بین واحد ها و تطبیق خروجی‌ها با واقعیت، از روش ارزیابی و تحلیل منظر (سیمای سرزمین) استفاده می‌شود. در این روش کلیه منابع و مشخصه‌های طبیعی و انسانی یک جا در نظر گرفته می‌شود و کار تحلیل و تفسیر بر اساس شناخت عناصر ساختاری منظر (لکه‌ها و دلان‌ها و ماتریس) و لکه بندی و آرایش آن‌ها، به صورت تحلیل فضایی (سه بعدی) انجام می‌گیرد.</p>	<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">ارزیابی توان اکولوژیک</p>

دریشت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
No.36 Autumn 2014

■ ۵۷ ■

<p>سنچش و ارزیابی سلامت بوم شناسی باید بخش اساسی در طراحی پروژه های بزرگ مقیاس مرمت منظر باشد. فاکتورهای اصلی در «ارزیابی جامع سلامت بوم شناسی» منظر شامل موارد زیر است: تنوع گونه ها: عموماً منظر سالم ظرفیت حمایت از رده های کامل و تعریف شده از گونه های گیاهی و جانوری را دارد. پویایی: منظر بوم شناسی که بستری برای جابه جایی گونه های متنوع خود باشد و همچنین قدرت بازسازی خود را پس از ایجاد آشفتگی در آن داشته باشد. باروری: منظر بوم شناسی سالم تنوعی از گونه ها و رده های مختلف باروری را ایجاد می کند. بهینه سازی: مناظر بوم شناسی سالم عموماً آب، خاک، مواد مغذی (و انرژی) را در خود حفظ و ذخیره کرده و به کندی این منابع را در طبیعت رها سازی می کنند. ارزش های حیاتی طبیعی: اکوسیستم ها طبیعی دارای ذخایر ژنتیکی، رفتاری و دیگر ویژگی های پایداری هستند. در این میان ارزش های حیاتی طبیعی می توانند به شکل تکه ای چوب برای استفاده ای انسان یا موریانه ظاهر شوند، آب پاک برای آبیزیان و انسانها، چرخه ای اکسیژن و هوای پاکیزه برای تنفس نیز نمونه هایی از ارزش های حیاتی طبیعی منظر هستند.</p>	<p>ارزیابی سلامت اکولوژیکی</p>
<p>در این چارچوب، هم پیامدهای اکولوژیک و هم آثار اجتماعی و اقتصادی سیاست ها، برنامه ها و طرح ها مورد بررسی قرار می گیرند. هدف استفاده از این ابزار توجه به جنبه های محیط زیستی به هنگام تدوین سیاست ها، برنامه ها و طرح ها، هم تراز با جنبه های اجتماعی و به ویژه اقتصادی می باشد. ارزیابی استراتژیک محیط زیست نوعی فرآیند محسوب می شود که از سلسله اقدامات متوالی تشکیل یافته است؛ ارزیابی گزینه های مختلف برای هر یک از برنامه ها و طرح ها، تهییه گزارش محیط زیست، اعلام تصمیم نهایی و پایش، جملگی از اجزاء اصلی ارزیابی استراتژیک محیط زیست محسوب می شوند. به ویژه مشارکت لایه های اجتماعی صاحب نظر و متخصصین بی طرف، نشان دهنده ابعاد دموکراتیک این شیوه تصمیم گیری می باشد. این فرآیند، به طور بسیار خلاصه از مراحل زیر تشکیل یافته است: غربال SEA: تبیین ضرورت ها و الزامات انجام Scoping: تشریح و تعیین محدوده مطالعاتی. تدوین «گزارشات محیط زیست» توسط مطالعات یا Monitoring: نظارت بر اثرات ناشی از اجرای برنامه ها و طرح ها، «نهاد مجری طرح» پایش یا مشاوره: معرفی و تشریح طرح، گزارش محیط زیست و سایر اسناد طرح برای عموم و نهادهای مرتبط با محیط زیست و ادغام نظریات نهادهای مرتبط با محیط زیست و جامعه در تدوین برنامه نهایی.</p>	<p>ارزیابی استراتژیک محیط زیست</p>

مدرس شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
No.36 Autumn 2014

۵۸

تحلیل ارزش های زیبایی شناسی محیطی رود دره دارآباد تهران زیستی، پتانسیل های گردشگری و تفریج را برای این محدوده فراهم ساخته است. در بخش قدیمی محله دارآباد مهاجرپذیری و توسعه ساخت و سازها به صورت رسمی و غیررسمی و غیر مجاز مشاهده می شود. بسیاری از مجتمع های مسکونی جدید نیز بدون توجه به فرم طبیعی زمین و ظرفیت معابر اطراف ساخته شده یا در حال ساخت می باشند. پیشروی ساختمان ها تا لبه رودخانه و دره سبب شده که فرصت استفاده از پتانسیل گردشگری در حاشیه رودخانه و دره با مشکل مواجه شود. بستر رود دره دارآباد به ۳ لکه اصلی کوهستانی- طبیعی، نیمه شهری- طبیعی و شهری- طبیعی تقسیم می شود. رود دره دارآباد در تمامی بخش ها (کوهستانی، طبیعی و نیمه شهری و شهری) دارای پوشش گیاهی مناسب است. بر اساس

جدول ۳. تحلیل یکپارچه ویژگی‌های محیط طبیعی و انسان‌ساخت بستر رود دره دارآباد تهران؛ مأخذ: نگارندگان.

تحلیل وضع موجود	امکانات و فرصتها	محدودیت‌ها و تهدیدها
<ul style="list-style-type: none"> ○ وجود سه قطعه غیر همگن (کوهستانی، رود دره‌ای و فلات کاملاً شهری شده) از نظر ویژگی‌های زیستی، غیر زیستی و فرهنگی. ○ وجود پوشش‌های گیاهی طبیعی و انسان‌ساز. ○ تغییر شکل رودخانه و آلووهشدن فراوان آن در بخش جنوبی (شهری). ○ تغییر شکل و مسدود شدن دره به خصوص در قطعات شمالی. ○ تغییر شکل و مسدود شدن حاشیه رودخانه در اثر ساخت‌وساز بی‌رویه. ○ تمرکز پوشش گیاهی مترکم‌تر در قطعات شمالی محدوده مورد مطالعه. ○ تمرکز ساخت و سازها در قطعات جنوبی. ○ وجود مناظر طبیعی، نیمه‌طبیعی و شهری در حاشیه رودخانه. ○ تغییر سیمای منظر حاشیه رودخانه و افزایش آلوهگی‌ها و مناظر ناخوشایند از شمال به جنوب. ○ تغییر سیمای طبیعی حاشیه و کف رودخانه با تبدیل شدن آن به کanal در بخش جنوبی سیمین قلعه (بدنه و کف بتونی). ○ تخریب و خشک شدن باغات حاشیه رودخانه به دلیل عدم توجه و رسیدگی. ○ دفع فاضلاب‌های شهری و زباله در رودخانه و حاشیه آن. ○ عدم وجود مسیر پیاده در طرف رودخانه در حاشیه رودخانه بخصوص در <ul style="list-style-type: none"> ○ برخورداری از پوشش گیاهی و دید مناسب به کوه و رودخانه به‌ویژه در قطعات شمالی. ○ وجود جاذبه‌ها و مناظر طبیعی مانند قطعات سبز طبیعی، آبشار، دره، کوه و ○ ترکیب مناظر دره‌ای و کوهستانی در دیدهای جنوب به شمال. ○ وجود مناظر باقیمانده باغ‌ها در حاشیه جنوبی رودخانه. ○ وجود مناظر متنوع با ترکیب درختان و دره به خصوص در قطعات شمالی. ○ وجود فضاهای باز باقیمانده در غرب و بالاخص شرق حاشیه رودخانه در بخش مسکونی. ○ بکر و دست نخورده بودن رودخانه در حاشیه شمالی. ○ وجود آب کافی (رودخانه) در بیشتر فصول سال جهت توسعه فضای سبز. ○ وجود مصالح بومی و طبیعی جهت کاربرد در توسعه فضاهای باز و نemasازی. ○ وجود خاک مناسب به عمق کافی جهت توسعه فضای سبز. ○ وجود گیاهان بومی مناسب جهت تکثیر و استفاده در توسعه‌ی فضای سبز. ○ وجود پتانسیل گردشگری و شرایط نفرج ○ حضور رودخانه، چشمه، کوه و دره با دید خوب به سمت شهر. ○ حضور بخش‌های بکر و دستنخورده ○ وجود خاک مناسب جهت درختکاری ○ وجود آب شیرین ○ تنوع شرایط محیطی با توان و تناسب متنوع ○ دسترسی نسبتاً خوب محلی و شهری ○ امکان ایجاد مسیر پیاده در دو طرف رودخانه 	<ul style="list-style-type: none"> ○ تبدیل رودخانه به کanal و از بین رفتن منظر طبیعی حاشیه رودخانه در قسمت جنوبی. ○ توسعه ساخت‌وسازها تا لبه رودخانه و محدود شدن دید و دسترسی به حاشیه رودخانه. ○ انباشت زباله در حاشیه رودخانه و کاهش ارزش کیفیت بصری. ○ ریخته‌شدن پساب ساختمان‌ها به رودخانه و کاهش ارزش بصری و کیفی مناظر. ○ دیواره‌سازی و بسترسازی نامطمئن و ناهمانگ با منظر طبیعی و تخریب حاشیه طبیعی رودخانه. ○ بی‌توجهی به نمای ساختمان‌ها از سمت مشرف به رودخانه. ○ افزایش آلوهگی آب رودخانه و کاهش حجم آب آن، تیرگی و گل آلود شدن آب آن. ○ اغتشاش خط آسمان از جهات گوناگون شرق به غرب، غرب به شرق و جنوب به شمال. ○ عدم توجه به Land mark های طبیعی و مصنوعی در بافت مسکونی. ○ بی‌هویتی ساخت و سازهای جدید. ○ حضور آلوهگی‌های جامد و مایع ○ حضور مالکیت خصوصی و تعدی به حریم رودخانه ○ شرایط تهویه محدود در درون مسیل به خصوص در طی زمستان و شبها ○ تهاجم توسعه شهری ○ حضور شرایط سانحه خیزی نظیر سیل ○ تغییر و تخریب شکل زمین، گیاهان و محیط و منظر 	

دریس شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
No.36 Autumn 2014

■ ۵۹ ■

○ نامشخص بودن حریم رودخانه و عدم رعایت قوانین و ضوابط مربوطه	○ وجود دامنه‌های آفتابگیر و سایه‌دار	قسمت شهری.
○ روند فزاینده تخریب و تغییر شکل اراضی کوهستانی و دره‌ای از شمال به جنوب	○ آسایش اقلیمی برای پیاده‌روی در اکثر ساعت روز	○ بخش شهری به دلیل ساخت و ساز بی‌ضابطه تا حریم رودخانه باعث آلودگی و تخریب فیزیکی بستر رودخانه شده است.
○ وجود محدودیت‌های طبیعی مانند رخنمون‌های سنگی فرسایش خاک، شبیزی زیاد و عمق کم خاک در بعضی از قسمت‌های محدوده مطالعه.	○ کیفیت مطلوب دید و منظر در ارتباط با شهر، کوه، دره و رودخانه	○ توسعه ساخت و سازها در بخش شهری موجب محصور شدن کامل رودخانه و عدم دسترسی به آن در قسمت‌های زیادی شده است.
○ برهم خوردن بافت و ترکیب خاک در قسمت شهری رود دره به دلیل ریختن زباله و پساب و نامناسب شدن آن جهت رشد گیاه	○ وجود عرصه‌های درختکاری تازه کاشت نسبتاً گسترده با سیستم آبیاری قطره‌ای در بخش کوهستانی (توسط سازمان جنگلها و مرانع کشور)	○ بخش نیمه طبیعی رود دره در اثر استفاده بی‌ضابطه و غیر اصولی گردشگران دچار آلودگی محیط و تخریب پوشش گیاهی گردیده است و این روند با افزایش گردشگران تشدید شده است.
○ آلود شدن آب رودخانه در اثر ریختن زباله و پساب بخش شهری	○ وجود باغهای با درختان ماندگار فضای سبز نظر چنار، گردو، توت، انجیر و کاج.	○ ریخته شدن زباله‌ها و رها شدن پساب و ادھاری مسکونی در رودخانه باعث آلودگی شدید آب رودخانه در پایین دست گردیده است.
○ عدم رعایت حریم مناسب جهت ساخت و ساز در بخش شهری و از بین رفتن پوشش طبیعی رودکناری مالکیت خصوصی باغهای با ارزش رود دره در بخش شهری و عدم رسیدگی مالکین به این باغها	○ وجود اراضی باز بدون کاشت هم در پهنه طبیعی و هم در پهنه شهری امکان استفاده از روش‌های مختلف جهت تثبیت خاک اراضی شیبدار و بدون کاشت دره	○ ریخته شدن زباله‌ها و رها شدن پساب و ادھاری مسکونی در رودخانه باعث آلودگی شدید آب رودخانه در پایین دست گردیده است.
○ عدم تناسب در دید و منظر عمومی درختکاری شده به واسطه تکرار یکنواخت و کسل کنند سوزنی برگان بويژه سرو نقره‌ای.	○ امکان ایجاد باغهای سنگی در برخی عرصه‌های محدوده مطالعه وجود آب و خاک مناسب جهت توسعه فضای سبز و پوشش گیاهی وجود گونه‌های بومی مناسب جهت توسعه مطالعه	○ بخش شهری به لحاظ آلودگی‌های شهری و جذب مخاطرات زیست محیطی، به شدت در حال تخریب و افزایش یافتن آلاینده‌ها می‌باشد.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
No.36 Autumn 2014

۶۰

می‌تواند موجبات سرزندگی و پویایی اجتماعات بشری را فراهم آورد. در عصر حاضر و به دنبال شتاب گرفتن روند نابودی، تخریب و زوال منابع محیط زیستی انسان، ضرورت حفاظت و احیاء ارزش‌های زیبایی شناسایی محیطی و جلوگیری از روند تخریب مناظر، بسترها و چشم‌اندازهای طبیعی و ساماندهی این گستره‌های هویت‌بخش بیش از هر زمان دیگری به دیده می‌آید. درک نامحدود، دلپذیر و خلاق، آگاه شدن از ماهیت حقیقی محیط و طبیعت، کلید اصلی فرآیند زیبایی‌شناسی محیطی است. در فرآیند زیبایی‌شناسی محیطی با ارزش‌های زیباشناختی، فرآیندها و الگوهای طبیعی و

پارامترهای شبیب، جهت، خاک، شکل زمین محدوده موردن مطالعه به سه قطعه همگن طبیعی، همگن نیمه طبیعی و همگن کاملاً اختلالی قابل تقسیم است. در جدول شماره ۳ تحلیل یکپارچه محدودیت‌ها - تهدیدها و امکانات - فرصت‌های رود دره دارآباد که ارزش‌های زیبایی شناسانه محیطی این فضای عمومی شهری را تحت تأثیر قرارداده‌اند تدقیق شده است.

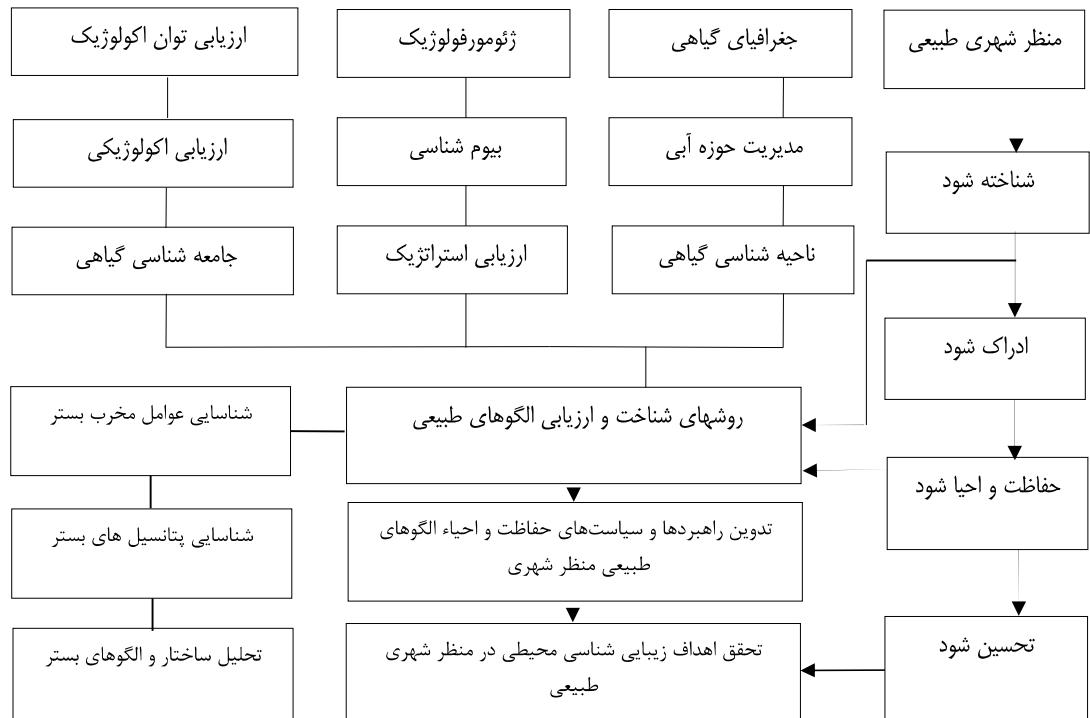
نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

با توجه به آنچه گفته شد به نظر می‌رسد پیوند و ارتباط مداوم ساکنین شهرها با طبیعت و مناظر شهری طبیعی،

دریس شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
No.36 Autumn 2014

۶۱

نمایه ۴. نقش احیاء ارزش‌های زیبایی شناختی در فرآیند تحسین منظر شهری طبیعی؛ مأخذ: نگارندگان.

فرهنگی در جهت کشف زیبایی آنها ارتباط برقرار می‌شود. این ارتباط شامل ادراکات پایه انسان از چرخه ساختار منظر شهری طبیعی است. در واقع اگر انسان بتواند منظر شهری طبیعی را معنی‌کرده و موقعیت خود را در آن تعیین و فرآیندهای مربوط به آن را ادراک کند، عالی‌ترین درجه زیبایی شناسی محیطی را تجربه کرده است. حفاظت و احیاء ارزش‌های زیبایی شناختی مناظر و بسترها طبیعی در منظر شهری، با بهره‌گیری از نتایج حاصل از تحلیل خصوصیات عمدی و مهم محیطی بسترها طبیعی، فرآیند ادراک و تحسین این گسترهای طبیعی را برای انسان تسهیل کرده و اهداف اصلی زیبایی شناسی محیطی را محقق خواهد کرد. (نمایه شماره ۴)

همچنین به نظر می‌رسد ارزش‌های زیبایی شناسی محیطی رود دره‌های شهر تهران، اگر به درستی حفاظت و احیاء شوند و بانیازهای انسان امروز همگام گردد نه تنها تعادل و توازن محیط زیستی از دست رفته شهر تهران را به آن باز می‌گردانند، بلکه می‌توانند آرامش و آسایش روحی و روانی را در عرصه‌ای عمومی و بسترهای اجتماعی

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
No.36 Autumn 2014

۶۲

گونه‌های گیاهی و مناسب با مناظر طبیعی و اقلیم منطقه باشد، استفاده بهینه به عمل آید. همچنین استفاده از رنگ، احجام و بافت طبیعی جهت نمایان ساختن نقاط عطف در محدوده‌ها بایستی مورد نظر قرار گیرد. اقدامات در بخش نیمه شهری، که مورد هجوم است که خط آسمان در حال تخریب و دید به کوهستان در حال مسدود شدن است. بنابراین باید اقداماتی با هدف جلوگیری از روند این تخریب انجام شود تا به حفظ ارزش‌های باقی مانده کمک کند. لازم است فضاهای باز باقیمانده در حاشیه رودخانه در این بخش، برای توسعه فعالیت‌گردشگری باکاربری سبز تثبیت شود. در صورت امکان برای هویت دادن به ساخت و سازهای جدید از دیواره سازی‌ها و یا کاشت درختان پوشش‌دهنده و ... بهره‌گرفته شود. در بخش شهری رود دره دارآباد امکان استفاده از ارزش‌های زیبایی شناسانه از طریق ایجاد پیاده راه دوستدار طبیعت عملاً با مشکل مواجه شده است. چراکه تمکن ساخت و ساز، اشغال حریم رودخانه و قطع شدن مسیر اطراف را به دنبال داشته است. همچنین منظره طبیعی رودخانه در قسمت پایین تراز سیمین قلعه مورد تهاجم قرار گرفته و به صورت کanal بتی درآمده است. ریخته شدن زباله، زائدات ساختمانی و فاضلاب واحدهای ساختمانی به رودخانه، ارزش‌های زیبایی شناسی محیطی رود دره دارآباد را مورد تهدید قرار داده است. قسمتی از باغهای قدیم در این بخش به صورت نیمه خشکیده و رها شده باقیمانده‌اند. ضروری است پروژه‌های احیاء ارزش‌های زیبایی شناسی رود-دره دارآباد تهران به گونه‌ای طراحی شوند که در بخش شهری بستر رودخانه و باغ‌های اطراف آن به سبز راه و پارکهایی در حد واحد همسایگی تبدیل شود. اصلاح و بهینه‌سازی منظره اطراف کanal بتی، ساماندهی فاضلاب رودخانه‌ها و جداسازی آن، طراحی کف رودخانه برای جلوگیری از شسته شدن، بدن سازی رودخانه در بخش شهری با استفاده از دیوارها با بافت طبیعی (سنگ و گیاه) و احداث آب بندها باید از اهداف پروژه‌های احیاء ارزش‌های زیبایی شناسی محیطی رود دره دارآباد باشد. از این‌رو راهبردهای زیر می‌توانند در رانش زمین احتمال بروز خطرات ناشی از سیل را دو چندان می‌کند. این موضوع از مهمترین تهدیدها در محدوده مورد مطالعه محسوب می‌شود. از دیگر موارد قابل ذکر اغتشاش در مالکیت اراضی است. این موضوع نیز محدودیت و تهدیدی جدی برای توسعه و احیاء ارزش‌های زیبایی شناختی این رود دره به شمار می‌آید. بخش شهری و نیمه شهری دارآباد به دلیل ساخت و ساز بی رویه و ضایعه تا حد حریم رودخانه دارآباد رودخانه را به صورت فضایی محدود در بین ساختمانها در آورده است. به دلیل عدم وجود حریم مشخص در اطراف رودخانه، بخشی از فضای غیرقابل عبور شده و بخش‌هایی نیز تخریب و رها شده و به محل تخلیه نخاله‌های ساختمانی و زباله‌ها تبدیل شده است. این بخش به دلیل آلودگی‌های حاصل از ریختن فاضلاب خانه‌ها، بیمارستان و تخلیه‌ی زباله‌ها محل مناسبی برای حضور موجودات موذی و تولید مثلی بی رویه آنها، همچنین تولید بوی متعفن از آب و زباله آلوده گردیده است و روند آلانده‌های محیطی در این بخش روبه افزایش است. در بخش کوهستانی و طبیعی، رود دره دارآباد کمتر مورد تعریض و آسیب قرار گرفته است، اما بارهای سازی زباله‌های جامد و نیمه جامد توسط گردشگران در رودخانه و سایت، که به دلیل عدم سازماندهی سیستم جمع‌آوری زباله صورت می‌گیرد، منطقه را با خطر آلودگی بیشتر مواجه شده است. در قسمت کوهستانی، که مورد استفاده گردشگران و کوهنوردان قرار دارد، ارزش‌های زیبایی شناسانه کاملاً طبیعی به چشم می‌خورد. ارزش‌هایی چون چشم‌ها، تنوع گونه‌های گیاهی، جریان آب، وجود سنگ به عنوان مصالح بومی، چشم اندازهای بخش‌های کوهستانی و تنوع خط الرأس‌های کوهستان (خطوط آسمان)، تنوع بافت بدنه‌ها، تنوع رنگی و ترکیب آنها، ارتباط آب و سنگ، آبشار، حوضچه‌ها. از این‌رو هرگونه پروژه توسعه در این بخش بایستی بر اساس حفظ شرایط طبیعی انجام گیرد و باکمترین دلالت، در جهت تقویت و توسعه ارزش‌های زیباشناختی طبیعی باشد. بدین منظور بایستی از آب، انواع گیاهان بومی موجود در منطقه و گیاهانی که با هدف تنوع

شهری؛ ساماندهی و احداث پیاده راه سبز در حاشیه رودخانه در قسمت شهری؛ طراحی و احداث باغ‌های سنگی در عرضه‌های مناسب محدوده مطالعاتی؛ اجرای قوانین و آئین‌نامه‌های مربوط به حفاظت و بهسازی محیط زیست محدوده مطالعات؛ آموزش عمومی در جهت حفظ محیط طبیعی محدوده مطالعاتی و پوشش گیاهی آن؛ تبدیل زمین‌های بایر حاشیه رودخانه در بخش مسکونی به مراکز سبز واحد همسایگی؛ استفاده از سازه‌های سبک؛ تثبیت خاک در نقاط شیب‌دار؛ کنترل سیالاب و حرکت آب در نقاط حساس رودخانه؛ جلوگیری از تخلیه زباله و پساب به درون رودخانه و حاشیه آن؛ جلوگیری از تبدیل بخش‌های باقیمانده رودخانه به کanal؛ و تثبیت حریم رودخانه. امید است راهبردها و سیاست‌های ارائه شده زمینه احیاء ارزش‌های زیبایی شناسی رود دره دارآباد تهران را فراهم آورد.

منابع و مأخذ

۱. آل احمد (۱۳۷۷) سورا آلیسم، انگاره زیبایی شناسی هنری، نشرنشانه، چاپ دوم، تهران.
 ۲. احمدی، بابک (۱۳۷۵) حقیقت و زیبایی، درس‌های فلسفه هنر، نشر مرکز، تهران
 ۳. اسکبلوند (۱۳۸۲) ترمیم بوم‌شناسی به عنوان آموزش همگانی در محیط‌های شهری، فصلنامه معماری ایران، شماره ۱۲+۱۳
 ۴. اسپیرن، آن ویتسون (۱۳۸۴) زبان منظر، ترجمه: سید حسین بحرینی و بهنائز امین زاده، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
 ۵. ایرانی بهبهانی، هما و نرمین رازی مفترخ (۱۳۸۴) طراحی پایدار توسعه پارک جنگلی شیخ تپه ارومیه، نشریه علمی پژوهشی محیط‌شناسی، شماره ۳۷
 ۶. ایرانی بهبهانی، هما و آرتا شریفی (۱۳۸۲) نگاهی به محافظت و بازنده سازی مناظر باستان شناختی (نمونه موردی: تخت سلیمان)، فصلنامه معماری ایران، شماره ۱۲+۱۳
 ۷. ایرانی بهبهانی، هما و بنفسه شفیعی (۱۳۸۶) منظرسازی کوhestan با استفاده از گیاهان بومی، نشریه علمی پژوهشی محیط‌شناسی، شماره ۴۲
- احیاء ارزش‌های زیبایی شناسی محیطی این رود دره مفید باشند: استفاده از عناصر، مواد و گیاهان بومی در طراحی منظر جهت هماهنگی با طبیعت بکر محدوده؛ توجه به نیازهای اکولوژیک عوامل زنده نظیر گیاهان در طراحی منظر؛ حفظ بستر طبیعی رودخانه و احیای نواحی تخریب شده؛ حداقل مداخله در بخش‌های طبیعی دره؛ جلوگیری از بلندمرتبه سازی در حاشیه رودخانه به منظور حفظ حریم رودخانه؛ رعایت مقیاس و تعدیل خط آسمان؛ نفوذ دادن طبیعت به داخل بخش‌های مسکونی؛ استفاده از مصالح بومی در نمای ساختمان‌ها به خصوص در حاشیه رودخانه؛ تعیین توان بالقوه طبیعی جهت گسترش فضای سبز؛ رعایت مقیاس، زمان و تنوع فصلی در کاشت درختان؛ سامان دهی باغ‌های حاشیه رودخانه در بخش شهری؛ استفاده از گیاهان بومی منطبق با شرایط طبیعی حاکم بر منطقه؛ ساماندهی حاشیه رودخانه در بخش شهری و پاکسازی زباله‌ها؛ تعیین و اجرای ضوابط جلوگیری از آلودگی و تخریب محیط زیست؛ ایجاد تمهدات حفاظتی و پنهانه‌های ضربه‌گیر؛ حفظ حریم لازم برای مسیر رودخانه و اصلاح قسمتهایی که خارج حریم ساخته شده‌اند؛ ایجاد شرایط بهینه با دید پانورامیک و با رعایت اولویت‌ها؛ و جلوگیری از تغییر شکل فیزیکی مسیر رود دره و پوشش گیاهی آن. همچنین در زمینه راهبردهای بیان شده، سیاست‌های زیر باید مورد توجه قرار گیرند: بازکاشت عرصه‌های درخت کاری تنک با افزودن گونه‌های درختی پهن برگ مقاوم و منظرساز نظیر ایلان، سماق کوهی، چاتلانقوش، بلوط و ...؛ افزودن بر تعداد پنهانه‌های درختکاری حاشیه رودخانه با نمونه‌هایی چون داغدان، زالزالک، بادام کوهی، انجیر و ...؛ تثبیت خاک باکاشت پوشش گیاهی مناسب در قسمت‌های پر شیب؛ بوته کاری و درختچه کاری در رویشگاه‌های صخره‌ای و اراضی شیب‌دار فرسایشی با استفاده از گیاهان بومی منطقه نظیر گون زرد، تنگرس، بادام کوهی و ...؛ تمیلیک اراضی باغ و افزودن آن بر فضای سبز رود دره؛ ترغیب باغداران به حفظ و احیای باغ‌های موجود و ایجاد کاربری تلفیقی تفریحی و تفرنجی در باغ‌ها؛ احداث پارک‌های مراکز واحد همسایگی در اراضی بایر قسمت

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
No.36 Autumn 2014

۶۴

۷. تحقیقات جغرافیایی، شماره ۷
۸. بل، سایمون (۱۳۸۶) منظر، الگو، ادراک و فرآیند، ترجمه: بهناز امین زاده، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۹. بوتکین، دانیل و ادوارد کلر (۱۳۸۲) شناخت محیط زیست، ترجمه: عبدالحسین وهاب زاده، انتشارات جهاد دانشگاهی، مشهد.
۱۰. پروینیان، ماندانا (۱۳۸۲) بازآفرینی منظر، فصلنامه معماری ایران، شماره ۱۳+۱۲.
۱۱. بزرگی، علی رضا، پور جعفر، محمد رضا و محمد رضا بمانیان (۱۳۸۴) روند برنامه ریزی در جهت احیا رود دره‌های شهر تهران مورد مطالعه رود دره کن، فصلنامه علمی پژوهشی تحقیقات جغرافیایی، شماره ۷۶
۱۲. بمانیان، محمد رضا (۱۳۸۷) برنامه ریزی در راستای احیا محیط طبیعی رود دره‌های شهر تهران در رویکرد تحلیل عوامل راهبردی swot: مطالعه موردی رود دره ولنجک، فصلنامه علمی پژوهشی علوم محیطی، شماره ۲۰
۱۳. بمانیان، محمد رضا، انصاری، مجتبی و محمد شریف شهریدی (۱۳۸۸) بررسی یک ضرورت: التزام برنامه ریزی پارکهای رودکناری بر اساس مبانی طراحی محیطی و برنامه ریزی منظر (نمونه مورد مداخله: رود دره دارآباد، فصلنامه علمی پژوهشی علوم و تکنولوژی محیط زیست، شماره ۴۳
۱۴. بهرام سلطانی، (۱۳۸۷) مجموعه مباحث و روش‌های شهرسازی محیط زیست، انتشارات مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی معماری و شهرسازی ایران، تهران.
۱۵. پاسبان حضرت، غلامرضا (۱۳۷۹) رود دره‌های شهرهای ایران بستر پیوند انسان، شهر و طبیعت، فصلنامه معماری و شهرسازی، شماره ۵۸-۵۹
۱۶. پاکزاد، جهانشاه، (۱۳۸۵) مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری، وزارت مسکن و شهرسازی، جلد اول، چاپ اول، تهران.
۱۷. پورتیوس، داگلاس (۱۳۸۹) زیبایی شناسی محیط زیست؛ ترجمه محمد رضا مثنوی، انتشارات جهاد دانشگاهی، مشهد.
۱۸. پور جعفر، محمد رضا (۱۳۸۱) احیا سیستم آبرسانی در مناطق حاشیه خلیج فارس، فصلنامه علمی پژوهشی
۱۹. پور جعفر، محمد رضا (۱۳۸۳) عناصر آب، خاک و گیاه در طبیعت: مورد مطالعه رود دره دارآباد، هم اندیشه عناصر طبیعت، فرهنگستان هنر
۲۰. پور جعفر، محمد رضا (۱۳۸۸) مبانی بهسازی و نوسازی بافت قدیم شهرها، انتشارات پیام
۲۱. پور جعفر، محمد رضا، احمدی، فریال و علی رضا صادقی (۱۳۸۹) بسط اصول و معیارهای طراحی منظر پایدار در مرمت منظر طبیعی مسیل خشک شیراز، نشریه علمی-پژوهشی علوم محیطی، شماره ۲۸
۲۲. خراسانی زاده، محسن (۱۳۸۲) مباحثی درباره شناخت معماری منظر، فصلنامه معماری ایران، شماره ۱۳+۱۲.
۲۳. دینارودی، مرتضی و دیگران (۱۳۹۱) رود دره‌ها به عنوان پارادایم شاخصه‌های طبیعی در حفظ محیط زیست شهری (مطالعه موردی رود دره درکه)، دومین کنفرانس برنامه ریزی و مدیریت محیط زیست، دانشکده محیط زیست دانشگاه تهران
۲۴. سیف‌الهی، شهره، (۱۳۸۱) منظر پنجره‌ای به سوی قلمرو انسانی، مجله معماری و شهرسازی، شماره ۶۸-۶۹
۲۵. شفیعی، بنفشه (۱۳۸۰) تلفیق تفرج و طبیعت در مناطق رودکناری با رعایت اکولوژی منظر مطالعه موردی: طراحی حاشیه رودخانه جاجرود واقع در پارک ملی خجیر، پایانه کارشناسی ارشد، دانشکده محیط زیست دانشگاه تهران.
۲۶. شفیعی، بنفشه و دیگران (۱۳۸۲) ارائه الگوی طراحی و احیاء در مناطق رودکناری با رعایت اصول اکولوژیک منظر مطالعه موردی: حاشیه رودخانه جاجرود واقع در پارک ملی خجیر، نشریه علمی پژوهشی محیط‌شناسی، شماره ۲۲
۲۷. کالن، گوردون (۱۳۸۲) گزیده منظر شهری، ترجمه منوچهر طبیبیان، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم، تهران.
۲۸. گات، بریس و دومینیک مک آیور لوپس (۱۳۸۹) دانشنامه زیبایی شناسی، ترجمه صانعی دره بیدی و دیگران، انتشارات فرهنگستان هنر، چاپ چهارم
۲۹. گلکار، کوروش (۱۳۸۵) مفهوم منظر شهری، نشریه

دریش شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
No.36 Autumn 2014

■ ۶۵ ■

- 44- Farina, A. (2007). Principles and Methods in Landscape Ecology towards a Science of Landscape. Netherland: Springer..
- 45- Fernandes,J. (2000). Landscape ecology and conservation management Evaluation of alternatives in a highway EIA process. Environmental Impact Assessment Review 20. Pp 665-680
- 46- Hornby et al., (2007). Oxford Advanced Learner's Dictionary, Oxford University Press.
- 47- IUCN. (2009). Komadugu Yobe Integrated Management Project. http://cmsdata.iucn.org/download/komadugu_yobe_river_nigeria.pdf. access date: 2009/15/05
- 48- Neisser, u, (1967), cognitive psychology, englewood cliffs ,nj
- 49- Norberg- Schulz, Christan (1975), " Meaning in Western Architecture", Praeger Publishers, New York
- 50- Punter, J.V. (1982) Landscape aesthetics: a synthesis and critique; pp. 100–23 in J.R.Gold and J.Burgess (eds) Valued Environments. London; Allen and Unwin.
- 51- Rose, M.C. (1976) Nature as an aesthetic object: an essay in meta-aesthetics. British Journal of Aesthetics 16; 3–12.
- 52- Seamon. David (1982), " The Phenomenological Contribution to Environmental Psychology ", Journal of environmental psychology, no.2, pp. 119-140.
- 53- Smardon, R. (1988), Perception and aesthetics of urban environment, Landscape and Urban planning 15, p: 85-106
- 54- Spreiregen , Paul .(1956) Urban Design . AIA . United States.
- 55-Thorne, J. (1993). landscape ecology: a fountain for greenway design. minneapolis: university of minnesota.
- آبادی، شماره ۱۸ (دور جدید) ۵۳
۳۰. گلکار، کورش (۱۳۸۰) مولفه‌های سازنده کیفیت در طراحی شهری، نشریه صفحه شماره ۲۲
۳۱. لنگ، جان (۱۳۸۱)، آفرینش نظریه معماری، ترجمه علی رضا عینی فر، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول، تهران.
- ۳۲ - لیت، کالین (۱۳۸۲) تجربه زیبایی شناختی، ترجمه فرزانه علیا، فصلنامه خیال، فرهنگستان هنر، شماره ۷
۳۳. لینچ، کوین (۱۳۷۶) تئوری شکل خوب شهر، ترجمه دکتر حسین بحرینی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول، تهران.
۳۴. لینچ، کوین (۱۳۸۱)، سیمای شهر، ترجمه متوجه مزینی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ پنجم، تهران.
۳۵. لینچ، کوین (۱۳۸۱)، بازنگری در سیمای شهر، ترجمه کوروش گلکار، نشریه صفحه، شماره ۳۴
۳۶. ماتلاک (۱۳۷۹) آشنایی با طراحی محیط و منظر، ترجمه: معاونت آموزش و پژوهش سازمان پارکها و فضای سبز تهران، سازمان پارکها و فضای سبز شهر تهران.
۳۷. مک کارتی، بتل (۱۳۸۲) نظر پایدار، فصلنامه معماری ایران، شماره ۱۳+۱۲.
۳۸. مک هارگ، ایان (۱۳۸۶) طراحی با طبیعت، مترجم: عبدالحسین وهاب زاده، انتشارات جهاد دانشگاهی، مشهد.
۳۹. معین، (۱۳۷۱)، فرهنگ لغات معین، انتشارات سپهر، چاپ هشتم، تهران.
۴۰. مهندسین مشاور پارهاس و همکاران (گروه مشاوران همکار)، (۱۳۸۳) چارچوب طراحی شهری اراضی عباس آباد، شرکت نوسازی عباس آباد
۴۱. وزیری، علینقی (۱۳۶۳) زیباشناصی در هنر و طبیعت، انتشارات هیرمند، چاپ اول، تهران.
۴۲. نیوتون، اریک (۱۳۶۶) معنی زیبایی، ترجمه پرویز مرزبان، انتشارات علمی و فرهنگی، تهران.
۴۳. یاوری، احمد رضا و دیگران (۱۳۸۳) اصلاح ساختار اکولوژیک و عملکرد زیست محیطی سرزمین شهری مورد مطالعاتی: کریدورهای طبیعی رود دره‌ها در پایتخت، مجموعه مقالات اولین سمینار ساخت و ساز، انتشارات سابقون

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
No.36 Autumn 2014

■ ۶۶ ■